

En legende i dansk kvindehistorie

Karen Møller: Lis Groes – En kvinde i sin tid. Gyldendal, 2003. 266 s., ill. ISBN 87-02-02202-8.

Karen Møller fortæller i forordet, at hendes bog om Lis Groes har været under vejs i mange år, men mest på ønskeplanet. Arbejdet var ikke så lige til, da der ikke fandtes ikke noget arkiv, så bogen er baseret på datteren Mette Groes' dokumenter om moderen og arkivalier fra en lang række privat personer, organisationer og institutioner, som Lis Groes havde haft kontakt til.

Lis Groes' mor var fraskilt, og datteren blev straks efter fødslen i 1910 anbragt på børnehjem, så moderen kunne få sin lærereksamen og en stilling. Efter to år kom datteren hjem. Resten af hendes barndom stod en række husassistenter for den umiddelbare kontakt med hende i hverdagen. Lis Groes accepterede forholdene og gav aldrig udtryk for, at det skulle have føltes hårdt. Hun og moderen var omgivet af kærlige slægtninge, moderens otte søskende og deres familier, som altid var i nærheden. Moderen blev inspektør på Zahles seminarium på Nørre Vold i 1916, og datteren blev for bekvemmelighedens skyld sat i skole som femårig. Da sønderjyderne havde stemt sig 'hjem' til Danmark i 1920, engagerede moderen sig i fordanskningen af landsdelen og tiltrådte en stilling som skoleinspektør for to skoler i Haderslev. Hun var et i alle måder idealistisk menneske, der betød umådelig meget for datterens livsindstilling.

I forordet forklarer Karen Møller, hvordan hun først har skrevet et manuskript på 650 si-

der delt op i to spor omhandlede henholdsvis Lis Groes' liv og hendes arbejde. Med journalistisk hjælp blev det skåret ned til 254 sider, hvilket uden tvivl var en rigtig disposition, men det giver samtidig bogen en lidt ujævn rytme.

Den første del af bogen virker umiddelbart mest interessant, måske man her for første gang får en sammenhængende redegørelse for skabelsen af en af mest markante kvinder inden for dansk politik. Der fortælleres om studentertidens socialistiske arbejde og engagement og ægteskabet med studenterkammeraten Ebbe Groes, der ikke var socialist som hun, om end han både blev radikal og senere socialdemokrat. Han kom fra et borgerligt hjem og havde forestillet sig, at hun udelukkende skulle være husmor. Det indgik ikke i hendes planer: De fik ni børn, og hun organiserede hjemmet, men hendes samfundsengagement blev ikke mindre med årene, snarere tværtimod.

Det er Karen Møllers fortjeneste, at man får en kronologisk gennemgang af den utrolige mængde af sager, organisationer og politiske spørgsmål, hun blandede sig i og satte sit præg på. Listen kan tage pusten fra hvem som helst: Husarbejde, familiepolitik, kvinders deltidsarbejde, svangerskabslovgivning, sommerlejre med børnepasning, ligeløn, forbrugerbevidsthed og Forbrugerrådet, Dansk Kvinde-samfund – og så blev hun handelsminister i 1953. Hun var cand.polit. ligesom ministerkollegerne Jens Otto Krag og Viggo Kampmann, men 1950'erne var ikke nogen let periode at starte en ministerkarriere i.

I forbindelse med folketingsvalget i 1957 forlod hun jobbet

*Anmelderredaktion:
Søren Federspiel,
Carsten Frimand
Rasmus Mariager og
Anne-Lise Walsted*

som handelsminister og helligede sig indtil sin død i 1974 forbrugersagen og kvindesagen. Redegørelsen for denne del af hendes liv er helt sikkert vigtig, skønt det er tungt at komme igennem ud i én køre.

Via den detaljerede indholdsfortegnelse kan man imidlertid slå ned på det, man synes, er af størst interesse. Bogen er udstyret med kildehenvisninger og en fyldig liste over bøger, artikler, interviews og andet kildemateriale, ordnet kronologisk. Efter samme princip følger en liste over bandede interviews, et tidsskriftsindex, artikler skrevet af Lis Groes og en selvstændig liste over hendes artikler i henholdsvis Kvinden og Samfundet og Tænk samt en liste over hendes forfatterskab, der omfatter bøger og pjecer. Det er ikke mindst dette store arbejde, som gør bogen til et must også for nutidens kvindehistorikere.

Anne-Lise Walsted

Biografi om Harald Bergstedt

Ida Nilsson: Ildsjæl på vildspor – en biografi om Harald Bergstedt. Syddansk Universitetsforlag, Viborg 2004. 208 s., 198 kr. ISBN-87-7838-812-0.

Digteren, forfatteren og debattøren Harald Bergstedt (1877-1965), der vel i dag først og fremmest huskes for sine børnesange, var i 1920'erne og 1930'erne en særdeles kendt og populær kulturpersonlighed. Han slog med sine digte, romaner og skuespil sit navn fast i offentligheden og blev af mange opfattet som repræsentant for en ægte folkelighed. Med sin digtning og sine synspunkter påkaldte Bergs-

tedt sig i 1920'erne også arbejderbevægelsens opmærksomhed. I 1927 blev han ansat ved Social-Demokraten og samme år medlem af Socialdemokratiet. I de følgende 15 år skrev Bergstedt utallige artikler, anmeldelser og kronikker i den socialdemokratiske presse, ligesom han bidrog med skuespil og tekster til arbejderne teaterforeninger og talekor.

I 1930'ernes diskussion om arbejderkultur var Bergstedt fortalende for en selvstændig arbejderkultur og gik dermed imod bl.a. K.K. Steincke, der mente, at arbejderne burde tilegne sig den eksisterende borgerlige kultur. I dette spørgsmål var Bergstedt på linje med Julius Bomholt og Hartvig Frisch, der begge fremhævede hans digtning som udtryk for en ny og sund folkelig kultur. Selv om polemikken med Steincke førte til, at Bergstedt i 1934 måtte give afkald på sin faste rubrik i Social-Demokraten, forblev han i de følgende år en af arbejderbevægelsens fremtrædende forfattere.

I efteråret 1942 forlod Bergstedt imidlertid Social-Demokraten til fordel for det nazistiske dagblad Fædrelandet, og kort tid efter meldte han sig ind i det danske naziparti, DNSAP. For den række af pro-nazistiske artikler, som Bergstedt skrev helt frem til besættelsens ophør, blev han i 1946 idømt to års fængsel og fem års ærestab. For Bergstedt, der aldrig erkendte sin fejltagelse og derfor heller ikke mente at have gjort sig fortjent til straf, var konsekvenserne alvorlige. Den før så feterede forfatter levede som en fattig, ringeagtet og marginaliseret "ikke-person" i dansk kultur- og samfundsliv frem til sin død i 1965.

Ida Nilsson, cand.mag. i dansk

og fransk, skildrer i biografien *Ildsjæl på vildspor* den kontroversielle digters liv og skæbne. På grundlag af den hidtidige litteratur om Bergstedt, hans egne tekster, udvalgte artikler og personlige breve tegner hun et portræt af Bergstedt fra den svære opvækst i degnehjemmet i Køge, over de ikke mindre vanskelige studieår og prøvelser som huslærer i provinsen til berømmelse, fald og glemsel. Undervejs præsenteres hans vigtigste værker og virksomhed som skribent og debattør. Hovedvægten er dog lagt på mellemkrigsårene, hvor anerkendelsen var størst.

I biografien fremstår Bergstedt med de både positive og negative sider, der kendetegnede hans person. Såvel hans flid, engagement og begejstring som hans opportunisme, selvscenesættelse og selvtrefærdighed er dokumenteret i mange velvalgte citater. Det bidrager ikke alene til at nuancere billedet af personen, men også til at forklare det fatale valg, der kom til at præge hans liv og eftermæle.

Som forklaring på Bergstedts bekendelse til nazismen, peger Nilsson dels på hans særprægede personlighed, dels på hans ringe politiske indsigt. Hans hang til at provokere og indtage kontroversielle standpunkter kan – ligesom hans anti-intellektuelle indstilling – spores helt tilbage til ungdommen. Han var i mange henseender en utilpasset ener, der dyrkede sine særstandpunkter på en måde, der irriterede omgivelserne og ikke altid var forenelig med det almueliv, som han priste i sin digtning. Selv om han var politisk aktiv, også før han tilsluttede sig Socialdemokratiet, besad han øjensynlig ingen større viden om eller interesse for politisk ideologi, hvad

mange af hans indlæg i Social-Demokraten tydeligt bar præg af.

Ifølge biografiens forord har formålet været "at kaste et fordomsfrit lys over forfatteren som kulturpersonlighed og som digter" og at gøre opmærksom på de af hans værker, som "ikke fortjener den glemsel, de af politiske årsager er blevet henvist til". Som læser er det dog svært at dele Nilssons sympati for Bergstedt – han burde have vidst bedre – og hvad kvaliteten af hans litteratur angår, overbevises man heller ikke.

Biografien søger ikke at rehabiliterer Bergstedt, men gør meget ud af at placere ham i datidens kultur- og samfundsliv. Den viser bl.a., hvordan mellemkrigs-tidens ukritiske omgang med begreber som folk, fællesskab og nation ikke lå langt fra den fascistiske. For mindre indsigtfulde kunne det ofte være svært at se forskel, og hos Bergstedt, der let lod sig betage af det ydre, kan man allerede i begyndelsen af 1930'erne se en sympati for nationalsocialismen. Den voksede med årene, og da tyske tropper havde besat Danmark, talte han for en forsonlig kurs over for besættelsesmagten. Et brud med Social-Demokraten var uundgåeligt, men kom dog først, efter at Bergstedt i 1941 havde skrevet tre kronikker med indtryk fra en "studierejse" til Tyskland, hvori han hyldede det nazistiske regime.

I den socialdemokratiske parti-historie *En bygning vi rejser* (1955) værdises Bergstedt ikke mange ord, og Nilsson kritiserer i den forbindelse arbejderbevægelsen for ikke at ville stå ved sin tidligere hyldelse af Bergstedt og hans digtning. Med efterkrigsårenes vrede over besættelsen

og ændrede kultursyn in mente kan det vel ikke undre så meget, at holdningen til Bergstedts person og digtning var forbeholden. Og så ensidigt negativt er billedet af Bergstedt nu heller ikke. I omtalte værk henvises der faktisk til "de fremragende digterværker, som Bergstedt bl. a. med "Sange fra Provinsen" havde skænket det danske folk" (bd. II, s. 254).

Biografien redegør fyldigt for tiden og baggrunden, men stiller ikke altid skarpt nok på hovedpersonen. Det psykologiske portræt forbliver ufærdigt, og den litteraturhistoriske behandling er lidt for overfladisk. Man får således ikke noget klart indtryk af, hvorfor hans digtning egentlig faldt i arbejderbevægelsens smag (Dertil kunne Julius Bomholts karakteristik af Bergstedt i *Dansk Digtning* (1930) passende have været inddraget). Til biografiens fortrin hører de mange citater, der ledsager fremstillingen og gør den levende og nærværende. Til gengæld savner man de fotografier, der sædvanligvis indgår i biografier. Der er kun blevet plads til et enkelt på bogens forside. Trods disse mangler er Ida Nilssons biografi et prisværdigt forsøg på at forstå Harald Bergstedt og hans skæbne.

Carsten Frimand

Fordybelse og indsigt

Arbejderhistorie. Årbok for Arbejderbevegelsens Arkiv og Bibliotek 2004, Oslo 2004. 190 s., ill. ISSN 0801-7778, ISBN 82-90759-21-5.

Fra flersædede klosetter og McCarthyisme til norsk hvalfangst under sovjetstjernen. No-

genlunde sådan kan man sammenfatte den rejse, man begiver sig ud på med den seneste udgave af norsk Arbejderhistories årbog i hånden. Bogens artikler samles ikke om et fælles tema, og umiddelbart kan man da også spørge, hvilken nytte en dansk læser kan have af en bog, som ved første øjekast er præget af emner om indre norske forhold.

Svaret på dette spørgsmål lader dog ikke vente på sig. Man skal således ikke bladre længe i årbogen, førend man har fundet noget, der fanger ens opmærksomhed. Bogens artikler er nemlig, som altid, præget af mangfoldighed, fordybelse og stor indsigt, og kommer derved til at række langt ud over et snævert norsk perspektiv.

Knut Einar Eriksen, som er daglig leder ved Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek i Oslo, beskriver i artiklen "Vi hører jo sammen her oppe i Norden" Martin Tranmæls udenrigspolitiske syn i årene 1940-1945. Som partisekretær og redaktør var Tranmæl en central skikkelse i norsk arbejdværgelse i hele første halvdel af 1900-tallet, og det var med Tranmæl som drivende kraft, at Det norske Arbejderparti (DnA) i 1930'erne endeligt bekendte sig til det parlamentariske demokrati. Under Den 2. Verdenskrig kom Tranmæl til at spille en ledende rolle blandt de norske flygtninge i Sverige, og var derved ofte på konfrontationskurs med Norges eksilregering i London i spørgsmålet om landets internationale stilling efter krigen. Det er nemlig en af Knut Einar Eriksens pointer, at det geografiske udgangspunkt spillede en væsentlig rolle for det syn, man havde på tingene. Således oplevede nord-

mændene i London – med statsminister Johan Nygaardsvold og udenrigsminister Trygve Lie i spidsen – på egen krop de tyske bombardementer. Hæventanken over for Tyskland var derfor stærkere i England, end i Stockholmsmiljøet, hvor man desuden havde en mere nuanceret holdning til Sveriges tyskvenlige neutralitetspolitik. Resultatet blev, at man i London ønskede at trække Norge ind i et atlantisk sikkerhedssystem efter krigen ved at holde de anglosaksiske stormagter fast på deres sikkerhedspolitiske ansvar i Europa. Især ville USA's medvirken gøre Norge mindre afhængig af Storbritannien end tidligere.

I modsætning hertil gik kredsen omkring Tranmæl ind for en nordisk føderation som en del af et forenet Europa bestående af forbundsstater, hvor et frit og demokratisk Tyskland skulle forhindre at der opstod et magtpolitisk tomrum i Centraleuropa og derved fungere som værn mod sovjetkommunismen. Dette synspunkt var imidlertid en rød klud i øjnene på den norske regering i London. Man mente her, at den tyske befolkning måtte gøres ansvarlig for krigens ødelæggelser. Nok så vigtigt var det imidlertid, at man mindre end 40 år efter opløsningen af unionen med Sverige nærede en dyb modvilje mod alle former for overnationalt samarbejde – et træk, som her i hundredeåret for unionsopløsningen, stadig kan spores i Norges forhold til resten af Europa.

Snart førte indenrigspolitiske fredsspørgsmål imidlertid til et opbrud i synspunkterne. Efter krigen blev Tranmæl – partiavisen Arbejderbladets redaktør – således en fortaler for Atlantpagten, mens Trygve Lie, som FN's

første generalsekretær, indtrængende opfordrede den norske regering til at vælge en skandinavisk eller alliancefri løsning. Et godt eksempel på, hvordan ståsted og position kan forklare de politiske aktørers standpunkter.

Netop Trygve Lie spiller en hovedrolle i Guri Hjeltnes' velskrevne artikel om McCarthyismens indtog i FN. Den republikanske senator Joseph McCarthy har lagt navn til den bølge af antikommunisme, der fra slutningen af 1940'erne ramte USA som en følge af Den Kolde Krig. I disse år foregik en jagt på kommunister og spioner i alle dele af det amerikanske samfund lige fra skolelærere og fagforeninger til filmindustrien i Hollywood, og i efteråret 1952 skyllede denne bølge med fuld kraft ind over De Forenede Nationers hovedkvarter i New York. En amerikansk storjury indkaldte 47 amerikanske tidligere og daværende ansatte i FN for at undersøge, om de havde kommunistiske sympatier.

Trygve Lie besvarede denne direkte trussel mod FN's suverænitæt og omdømme ved at samarbejde med de amerikanske myndigheder. Lie, der var blevet stærkt påvirket af den kommunistiske magtovertagelse i Tjekkoslovakiet i 1948, havde allerede i 1949 indledt et aktivt og hemmeligt samarbejde med det amerikanske udenrigsministerium om en såkaldt sikkerhedskontrol af amerikanske FN-funktionærer. Fra omkring 1950 skred han til afskedigelser af uønskede elementer, og efter nytår 1953 gav han det amerikanske forbunds-politi, FBI, ret til at foretage afhøringer inde i FN's hovedkvarter. Trods protester fra både ansatte og bl.a. den franske regering. Årsagen til, at Trygve

Lie gik med til den amerikanske indtrængen i FN-systemet, er ikke entydig; men Guri Hjeltnes mener, at svaret skal søges i Lies frygt for kommunismen og så den omstændighed, at han som fremtrædende "atlantist" under krigen lagde afgørende vægt på at have amerikanerne med sig. Ikke mindst fordi han med Folkeforbundets skæbne i baghovedet ikke ville risikere, at USA endnu en gang valgte at stå udenfor.

Spændingen i DnA mellem skabelsen af et atlantisk fællesskab med front mod national og international kommunisme på den ene side, og vægtningen af nationale interesser, geopolitik og politiske traditioner på den anden, ligger også til grund for Stian Bones Larsens veloplagede artikel om arbejderpressen i Nordnorge under Den Kolde Krig. Analysen af disse aviser viser således, at det var med beklagelse, at man så sig nødsaget til at gå ind i Atlantpagten i 1949.

En sådan vaklen har aldrig været på tale i Norges Kommunistiske Partis presse. Det fremgår med al tydelighed af Ole Martin Rønnings fremragende artikel om dette emne. Rønning – norsk kommunismeforsknings "grand young man" – er en flittig gæst i Kominternarkivet i Moskva. Med udgangspunkt i materiale herfra viser han, hvor vanskeligt NKP havde ved at opbygge en landsdækkende presse i mellemkrigsårene. Topstyringen af partiet gjorde det nødvendigt at sikre udgivelsen af en landsdækkende avis, som var kontrolleret af NKP's ledelse, hvilket fik den konsekvens, at man fra Moskva beordrede vel fungerende lokale aviser lukket for ikke at stå i vejen for central-

organet. Herved føjes endnu en brik til billedet af partiets svage stilling i Norge, som var en direkte konsekvens af Kominterns manglende forståelse for den politiske virkelighed i landet.

Det besværlige forhold til Sovjetunionen belyses også af Dag Ingemar Børresens spændende artikel om de sovjetiske forsøg på at opbygge en hvalindustri ved at rekruttere norske fangstmænd og specialarbejdere i begyndelsen af 1930'erne. Et initiativ som afstedkom en beretiget frygt for konkurrence i norske hvalfangerkredse, men i praksis kun førte til, at et mindre antal – kommunistiske – søfolk drog på hvalfangst under sovjetstjernen.

I artiklen "Arbejderbevægelsen – en folkelig bevægelse?" gør Inger Bjørnhaug sig en række interessante overvejelser om, hvordan man har opfattet og afgrænset begreber som "folket" og "folkelig" som udgangspunkt for skabelsen af den norske arbejderbevægelse. Samme tema – nemlig opbygning – er emnet for Lars Ekdahls fine artikel om den tyske flygtning Rudolf Meidner, som i 1933 kom til Sverige, og fra sin plads som forsker i det svenske LO's oplysningsafdeling kom til at stå en af hovedarkitekterne bag udviklingen af det svenske samfund i de første tre årtier efter krigen – "den svenske models guldalder".

I den mere farverige ende finder man Tor Are Johansens artikel om badeindretninger for arbejderbefolkningen. Umiddelbart er det ikke et emne, som giver anledning til større sindsbevægelse; men Johansen viser, hvordan man fra den politiske elite i Norge for blot 100 år siden anså vandforsyning, renlighed og renovation for at være et

våben mod arbejderorganisering. Ved at tilvejebringe sådanne fornødenheder ville man kunne dæmpe utilfredsheden med datidens elendige levevilkår. Bl.a. førte de trange boligforhold til jævnlige epidemier og et begreb som sommerdiarrheer. Og så er det jo velgørende at blive kloge på emner som hygiejnebevægelsens idéer, norsk afløbshistorie og f.eks. ordet klaskedas, som viser sig at være en opmuret toiletkumme.

Alt i alt er dette års udgave af norsk Arbejderhistorie et fremragende eksempel på, hvordan emner, som synes små og ubetydelige, kan kaste lange skygger, og derved sætte verdens tildragelser i perspektiv. Man bliver klogere af at læse denne bog, som hermed anbefales varmt.

Svend Rybner

Den russiske revolution og kommunismens tragedie

M. N. Roy: The Russian Revolution and the Tragedy of Communism. With Introduction and Explanatory Notes by Sibnarayan Ray, Renaissance Publishers, Calcutta 2000, 159 s., Rupees 140.00 (pb)

I slutningen af 1928 blev en splittelse i Komintern åbenbar, en splittelse der havde sit udgangspunkt i diskussionen om den rigtige taktik i den samtidige situation. Hertil kom parallelt, at modsætningerne i Sovjetunionens Kommunistiske Parti tilspidsedes. De interne modsætninger i SUKP havde andre årsager end de internationale, men de blev blandet sammen, hvilket fik uheldige følger for adskillige af Kominterns sektioner. Sam-

menblandingen medførte eksklusioner og splittelser i sektionerne, som igen medførte en sammenslutning af denne opposition, International Communist Opposition (ICO).

Den her genudgivne artikelseerie udkom oprindeligt i ugebladet *Gegen den Strom*, som var den tyske oppositions (KPD-O) hovedorgan, i 1929-30. Som en slags indledning er genoptrykt en yderligere artikel af Roy fra ugebladet *Das Volksrecht*, som blev udgivet af en af KPD-O's lokalorganisationer. Artiklen i *Volksrecht* var den direkte årsag til Roys eksklusion fra Kommunistisk Internationale i 1929. Roy var på dette tidspunkt ikke mere den eneste ikke-europæiske kommunist i Kominterns ledende organer, men han havde været med på en fremtrædende plads siden Kominterns 2. kongres i 1920. Her havde han fremlagt teser om det nationale og koloniale spørgsmål, som delvis var i modsætning til Lenins teser om samme spørgsmål – det var specielt de nationale bourgeoisers rolle i befrielseskampen mod den koloniale undertrykkelse, der dannede udgangspunkt for modsætningen. Imidlertid blev begge sæt teser vedtaget på kongressen, et tegn på at Komintern var indstillet på at diskutere uafklarede spørgsmål på basis af erfaringer, der måtte blive vundet i den kommende tids praktiske politik. Under alle omstændigheder var den indiske revolutionær en fremtrædende person i verdenskommunismen.

Roy havde på dette tidspunkt allerede i mange år været aktiv i befrielseskampen i Indien, men havde måttet forlade landet og var kommet til USA under 1. verdenskrig. Også her blev han forfulgt pga. sine revolutionære

aktiviteter og flygtede til Mexico, hvor han i 1919 var med til at grundlægge det mexicanske kommunistiske parti. Han havde i årene i Mexico studeret marxismen og havde, som den her udgivne artikelserie viser, taget metoden til sig. Roys sidste store opgave i Komintern var at lede en delegation til Kina i 1927, som han publicerede en udførlig beretning om. Som det fremgår af artiklerne i denne udgivelse, delte Roy ikke de vurderinger af situationen i verden, som den sejrende gruppe i SUKP omkring Stalin havde udviklet og blev derfor isoleret i Komintern – samtidig med at andre indere trængte ham bort fra en førende position i det indiske parti. I efteråret 1929 brød Roy med Komintern og sluttede sig til den internationale kommunistiske opposition, hvis ledende medlemmer, August Thalheimer og Heinrich Brandler, Roy havde kendt og sat pris på siden 1920.

Udgifveren af denne brochure, Sibnarayan Ray, mødte som ung mand Roy, efter at denne havde brudt med kommunismen og i stedet havde udviklet en humanistisk verdensopfattelse og udgav tidsskriftet *The Radical Humanist*. Ray har nu i mange år arbejdet på at udgive en omfattende udgave af Roys værker (indtil videre er fire bind udvalgte værker udkommet, som omfatter tiden fra 1917 til 1936) og en biografi, *In Freedom's Quest. A Study of the Life and Works of M.N. Roy*, i fire bind, af hvilke de tre første, som dækker tiden op til 1939, er udkommet. Rays analyse af Roy er meget loyal, til trods for at han ikke er tilhænger af marxismen, sådan som Roy var det i årene ca. 1919-1945. Han formår i Introduktionen til dette bind og sine omfattende

noter at beskrive Roys udvikling og positioner i den kommunistiske debat på en betryggende videnskabelig måde. Oversættelsen af artiklerien til engelsk er, så vidt stikprøver har vist, upåklagelig

Brochuren består af 12 artikler, som Roy publicerede i løbet af 1929 og 1930, og en artikel om den russiske revolutions betydning, som her bruges som en indføring til seriens problemstillinger. Desuden er den forsynet med udførlige noter, en Introduktion og en kort biografisk notits om Thalheimer og Brandler, som bygger på udførlige samtaler med Claire Thalheimer, August Thalheimers enke, som Ray mødte i Australien, mens han arbejdede på et derværende universitet. Men Ray har også formået at finde frem til arkiver i andre lande og kunnet bruge deres materialer – det skal fremhæves her, fordi Ray som den første har brugt bl.a. de tidsskrifter, som artiklerne i dette bind har været publiceret i, i modsætning til andre forskere, som har publiceret om den internationale kommunistiske opposition, kommunismen i Indien og Roy. Rays kildebasis er betydeligt bredere end andre forskeres, og det bør understreges, at Ray, selv om han ligesom de andre ikke har umiddelbart kendskab til tysk, har formået at overvinde denne forhindring.

Roys gennemgang af Kominterns krise er en politisk analyse af samtidige forhold, lige som f.eks. Marx' Louis Bonapartes 18. Brumaire var det. En genudgivelse af sådan analyse har et dobbelt formål: den kan for det første bidrage til at forstå de daværende problemer, idet den er i modstrid med de gængse forklaringer fra Kominternpartierne

side (fra 'linjen' som det hed i oppositionens tidsskrifter) og for det andet være et eksempel på metodens gennemslagskraft. Og det må siges, at Roys brug af en dialektisk fremstillingsmåde er imponerende. Hvad genoptrykket ikke kan bruges til, er at overtage enkelte resultater eller denne analyse som helhed som værende den historiske sandhed. Det har næppe heller været Rays hensigt.

Artiklerien var på en måde en opfølgning af en tidligere artikel af Thalheimer i *Gegen den Strom*, hvor han kort analyserede Kominterns krise i anledning af ti-året for organisationens grundlæggelse. For oppositionens holdning er grundlæggende, at den ikke ville lade sig ekskludere af Komintern for evigt, men kæmpede for at blive genoptaget i Komintern og dens sektioner. Oppositionens kritik havde altså en fornyelse af Komintern på baggrund af en dybtgående diskussion af Internationals opgaver i den kommende tid som målsætning.

Roy behandlede, med baggrund i sit mangeårige medlemskab af Kominterns øverste ledelse, krisen som omfattende Kominterns struktur og opbygning og deraf afledt den teoretiske udvikling i samklang med den politiske praksis. De enkelte artikler handler om problemer i ledelsen (I) og det dermed forbundne russiske spørgsmål (II), problemer ved organisationen (III) og centralismen (IV), spørgsmålet om terror (V) og "bolsjeviseringen" (VI), hvorefter følger analyser af det engelske KP (VII), verdenssituationen (VIII), det koloniale spørgsmål: Kina 1 og 2 (IX og X), Indien (XI) og endelig en afvejning af oppositionens foreløbige resulta-

ter og næste opgaver (XII).

Roys udgangspunkt er de kommunistiske partiers svækkelse på et tidspunkt, hvor de objektive betingelser for en videre udvikling var til stede: partiernes medlemstal i de store lande var faldende, og medlemsfluktuationen var stor, m.a.o. de faktiske medlemmer var næppe revolutionære men utilfredse arbejdere uden noget egentligt perspektiv. Men når det var situationen, så måtte problemet være ledelsen. Roys vurdering er, at det russiske partis position var bestemt af dets dobbelte opgave: For det første at vejlede de kommunistiske partier i andre lande, der stod foran deres revolutionære gennembrud, og fremme deres evne til at handle uafhængigt og på grundlag af de nationale forudsætninger og den internationale situation. For det andet at udvikle en socialistisk stat i tiden efter revolutionen – en tid der øgede klasse modsætningerne i Rusland og i verden og således krævede speciel indsigt og forståelse for begge opgaver. Men det russiske parti var præget af, at dets nye ledende kadre efterhånden ikke mere havde tilstrækkelig international erfaring. Modsætningen mellem de to opgaver havde bestået siden Kominterns grundlæggelse, men var i de første år blevet holdt i ave af ledelsesgruppens internationale erfaring og indsigt i de opgaver, der havde prioritet for en international revolutionær bevægelse. Problemet havde allerede været klart ved grundlæggelsen af Komintern, hvor opfattelsen var, at modsætningen ville blive løst med den indhøstede erfaring; efterhånden havde det russiske partis ledelse dog negligeret Komintern og instrumentaliseret organisationen efter de interne

russiske behov. I noter (s.108 og 109) redegør Roy for modstanden mod denne udvikling og anfører specielt den italienske kommunist Bordigas kritik fra 1926.

Den russiske ledelse havde her (i 1928/29) ingen forståelse for de ikke-russiske partiers opgaver og havde knap nok forstået forudsætningerne for den russiske revolutions specielle betingelser (s. 56). Roy forklarer dette ved hjælp af spørgsmålet om fagforeningernes rolle: i det før-revolutionære Rusland havde der knap nok eksisteret fagorganisationer, ethvert spørgsmål om f.eks. løn blev et umiddelbart politisk spørgsmål. I de borgerligt regerede lande havde faglige organisationer andre opgaver og funktioner, og dem havde den nuværende russiske ledelse ingen fornemmelse af. Tværtimod udvikledes en teori om fagbevægelsens integration i den borgerlige stat, en teori som i visse situationer kan have sin berettigelse nu 70 år senere, men selv nu er der en væsentlig forskel på fagorganisationer og deres opgaver i den udviklede kapitalisme og på faglige organisationer i stater, der programmatisk er socialistiske.

Det kan ikke være denne anmeldelses opgave at gennemgå Roys argumentation i de enkelte punkter, så ovenstående skal forstås som (svage) eksempler på hans metode. Han fastholder, at den revolutionære målsætning må bevares, men må realiseres forskelligt under nye omstændigheder. Hans forståelse af marxismen er ikke en fastlagt dogmatisk vurdering på grundlag af "klassikernes" skrifter, men anvendelse af dialektikken under givne omstændigheder. Derudover er hans problemskitser af

stor betydning for opfattelsen af den historiske situation ti år efter revolutionen i 1917. Man må være udgiveren og forlaget taknemmelige for den engelsksprogede udgivelse, som gør disse artikler tilgængelige for et nyt publikum.

Gerd Callesen

Den tyske ideologi m.m.

Marx-Engels-Jahrbuch. Udg. af Internationale Marx-Engels-Stiftung, Amsterdam, Akademie Verlag Berlin, bd. 1-2, 2004, 2005, bd. 1, 400 s., Euro 60; bd. 2, 280 s., Euro 40.-

Hvad kan læseren forvente sig af en årbog, som udgives i forbindelse med den alt omfattende udgave af Marx' og Engels' efterladte skrifter og manuskripter, Marx-Engels-Gesamt-Ausgabe (MEGA)? I første omgang informationer af forskellig karakter i form af anmeldelser, beretninger fra konferencer, publicering af nyt materiale, som først er fundet, efter at de relevante bind er udkommet og endelig artikler af forskellig karakter, som udvider kendskabet til og forståelsen af grundlaget for Marx' og Engels' virke. Bindene i selve MEGA indeholder tekster i en præcis form (historisk-kritisk som det hedder her) med tilhørende noteapparat, der gør teksterne forståelige. I indledningen til bindene kan der kort redegøres for teksternes opståen, indbyrdes sammenhæng og den historiske kontekst. Dvs. i bindene fremlægges tekster i videnskabelig form, men under ingen omstændighed en fortolkning, for det er ikke (mere) MEGA's formål.

Medens bind 2 af årbogen i

hovedsagen svarer til denne beskrivelse, adskiller bind I sig imidlertid helt fra dette, idet indholdet består af et fortryk af en del til et kommende MEGA-bind (MEGA I/5), som skal indeholde manuskripterne til *Den tyske ideologi*. Årbogen opnåede ved udgivelsen i juli 2004 at komme på den tyske bestseller-liste for faglitteratur. Som interesserede læsere vil vide, har dette uafsluttede manuskript siden 1840'ernes anden halvdel været udsat for "musenes gnavnende kritik", som Marx senere udtrykte det. Mindre eller større dele af manuskriptet har været udgivet af forskellige redaktører på forskellige tidspunkter; meningen nu er at manuskriptet skal gives en endelig form, nemlig den som forfatterne (Engels, Hess og Marx) efterlod det i, for så vidt som det er bevaret. I tidligere udgaver har de daværende redaktører søgt at rekonstruere en sammenhængende tekst, som ikke fandtes, da projektet blev opgivet i 1846. De nuværende redaktører har allerede i 1996 fremlagt et argumenteret forslag om manuskripterne konstitution (i MEGA-Studien 1997/2). Diskussionen om manuskripterne – dele af de såkaldte ungdomsskrifter – har bølget frem og tilbage i det mindste siden slutningen af 1920'erne, og to forskellige udgaver af dem så dagens lys i 1932.

"Den tyske ideologi" har ikke haft den form, som den f.eks. har fået i værkudgaverne (Collected Works og Werke). I den nye udgave vil læserne forgæves søge efter f.eks. "materialistisk historieopfattelse", men de vil dog kunne finde analyser af modsætningen mellem "materialistisk" og "idealistisk historieopfattelse". Manuskripterne gengiver de

to forfattere (tre når Hess regnes med) tidlige forsøg på at udvikle en materialistisk opfattelse af f.eks. ejendom, staten, det retslige system, politik, religion, verdenshistorie osv. De hidtidige udgaver af "den tyske ideologi" har været grundlag for omfattende diskussioner, hvor man har kontrasteret den "unge" og den "gamle" Marx. Dette grundlag bliver nu ændret radikalt.

Marx' vurdering var, at manuskripterne havde hjulpet de to forfattere til at nå frem til en afklaring om, hvor de stod teoretisk i 1846, hvilket han fandt betydningsfuldt. Engels vurdering i 1888 var, at manuskriptet viste, hvor ringe deres kendskab til økonomisk historie i grunden havde været 40 år tidligere. Men forfatterens egen mening er ikke nødvendigvis det afgørende ord i sagen. Manuskriptet kan vel være af betydning, hvis ikke af anden grund, så fordi det viser, hvad deres udgangspunkt var, hvad de siden hen fik ud af deres teoretiske arbejde i 1840'erne. Åbenbart er arbejdet med dette manuskript overmåde svært, hele bindet skulle have været udgivet i MEGA år tilbage.

Første bind af årbogen er en anormalitet; så vigtig end udgivelsen er, så er det ikke på grundlag af dette bind, at årbogen kan vurderes. En sådan vurdering kan først finde sted nu, hvor en regulær årbog findes. I alt væsentligt er det lykkedes. Men ved nykonstitueringen af udgivergruppen efter 1990, blev det besluttet – om man nu billiger dette princip eller ej – at grundlaget for udgivelsen af MEGA skulle være absolut akademisk. Marx og Engels blev vurderet som historiske personer, politik skulle ikke mere spille en rolle. Ideologiske bidrag af

deres virke burde således ikke findes i en årbog, der skal hjælpe med til udgivelsen af deres tekster, ikke føre en skindiskussion om deres betydning i nutiden.

Malcolm Sylvers har søgt at sammenfatte 40 års noget sporadiske kommentarer fra Marx og Engels om udviklingen i USA, der i samtiden i visse henseender havde karakter af forbillende, og som under alle omstændigheder i netop disse årtier forløb meget hurtigt. Sylvers udvikler et forskningsprogram, som kan danne udgangspunkt for overvejelser, om Marx og Engels så denne kapitalistiske udvikling som værende væsentlig forskellig fra den i andre lande. Sylvers henviser til de nu eksisterende muligheder for Kapitalens 3. binds vedkommende, hvor alle relevante manuskripter og udarbejdelser findes tilgængelige i MEGA. Her vil man relativt nemt kunne se, om der findes nye informationer. I dette forskningsprogram spiller de "amerikanske" indslag i skrifter, manuskripter og breve en betydelig rolle.

En af de sværere opgaver i udgivelsen af MEGA er at udrede omfanget af Marx' og Engels' indsats i redaktionen af "Neue Rheinische Zeitung" (NRhZ). Journalistiske bidrag udgjorde en meget væsentlig del af deres produktion, men de fremkom ofte anonymt; som det bl.a. fremgår af "New York Tribune", har det krævet en stor indsats at identificere deres artikler. Problemet er betydeligt større i NRhZ, hvor de to var de centrale redaktører. Til deres arbejde hørte også at omredigere andres artikler, og det har ofte været umuligt at redegøre for deres indgreb. François Melis har imidlertid nu identificeret Marx' eget

eksemplar af NRhZ, og har dermed skabt mulighed for at vurdere denne indsats på grundlag af Marx anmærkninger og noter. Melis har i mange år arbejdet på forskellige aspekter af NRhZs historie og er hovedredaktøren for bind 7, 8 og 9 i MEGAs første afdeling. Han bygger naturligvis på tidligere forskningsresultater, f.eks. de tidligere identificerede artikler af Marx og Engels fra NRhZ. Denne tidligere identifikation har betydning, specielt da mange originaldokumenter, som i kopiform blev indsamlet til den første MEGA, forsvandt efter 1933 under nazisternes hærgen. Fundet af Marx' eksemplar af avisen er også væsentlig for andre bind, bl.a. nogle af dem, der allerede foreligger.

Udgangspunktet for Rolf Dlubeks artikel er hans arbejde med brevbindet, der omfatter årene 1860-1861 (III/11), som skal udkomme i december 2005. Her er hele den overleverede korrespondance samlet for første gang, og den giver således et grundlag for en analyse af Marx' besøg i Berlin marts/april 1861. Besøget var vigtigt, fordi der for første gang siden 1849 var mulighed for, at Marx ville vende tilbage til Tyskland. I den forbindelse udvikledes en plan for en stor demokratisk oppositionsavis i stil med NRhZ, som Marx kunne blive redaktør for sammen med Ferdinand Lassalle. Planen tiltalte uden tvivl Marx, men én af forudsætningerne, nemlig at han kunne generhverve sit statsborgerskab i Prøjsen, kunne ikke opfyldes. Imidlertid viste det sig

også, at hans og Lassalles opfattelse af, hvem der skulle være chefredaktør ikke var sammenfaldende, og at de to hverken personligt eller teoretisk kunne samarbejde. Som bekendt vendte Marx ikke tilbage til Tyskland, de politiske betingelser var alt i alt ikke tilstrækkeligt lovende. Han fik under besøget kontakt med andre personer, hvilket fik betydning for hans muligheder for at skrive korrespondancer til bl.a. Wiener-dagbladet "Die Presse". Det er en vigtig episode, som her for første gang bliver analyseret grundigt.

Markus Bürgi gennemgår Engels' forskellige ophold i Schweiz, hvoraf det i 1893 var det vigtigste. Her holdt han en vigtig tale om partidemokrati og diskussionsfrihed i partiet så længe de revolutionære principper blev bevaret; Bürgi kan yderligere dokumentere denne tale. Engels besøgte samtidig en kusine, Anna Beust, som var gift med Friedrich Beust, en af de aktive deltagere i revolutionen 1848/49 og senere medstifter af I. Internationales sektion i Zürich. Engels' korrespondance med Anna Beust var forsvundet, men samtidig med at dette bind af årbogen udkom, kunne Bürgi meddele, at han havde fundet fem hidtil ukendte breve af Engels, heriblandt et af de allersidste han skrev før sin død. Brevene har deres betydning i, at de kaster nyt lys på Engels' private forhold. Desuden demonstreres det igen, at man fortsat kan finde ukendt materiale fra Marx' og Engels' hånd.

Foruden beretninger fra rele-

vante kongresser, tre anmeldelser og andre artikler indeholder bindet et brev fra Karl Schapper til Engels fra 1846, som har tilknytning til Slesvig-Holstenspørgsmålet. Det reflekterer over den nationale bølge i Tyskland og kræver samarbejde mellem danske og tyske proletarer og har således relevans for diskussionerne i tyske arbejderkredse i emigrationen. Brevet skulle have stået i MEGA bd. III/2, korrespondancen 1846-1848.

En i øvrigt ikke uinteressant artikel af Thomas Welskopp hører næppe hjemme i årbogen. Det gælder helt klart også for et radioforedrag af Carl Schmitt fra 1932 om Hegel og Marx; Schmitt var antisemit og ivrigt medlem af nazipartiet, men det afgørende her er, at foredraget er uden betydning for MEGA. Det gælder i endnu højere grad for en aktuell politisk-ideologisk diskussion om Marx af Mario Iorio, der demonstrerer sin manglende indsigt ved at henvise til, at Marx ikke har udarbejdet en indgående teori "des Politischen". Det har Marx heller ikke gjort vedr. klasserne, fagforeninger, partiet, klassekampen, det nationale spørgsmål, religion osv. osv.

Årbogen har optaget engelsksprogede resuméer af artiklerne, men det er ikke tilstrækkeligt for at nå det internationale publikum, som årbogen nødvendigvis må henvende sig til. Redaktionen må i det mindste publicere nogle artikler på engelsk, hvis det vil have en fremtid som en international publikation.

Gerd Callesen